

ترجمه جمله‌های شرطی

سمیه دل‌زنده‌روی

دانشگاه ولی‌عصر رفسنجان

در انگلیسی و فارسی، جملات پایه و پیرو در ساختارهای شرطی به زمان‌های کاملاً مختلفی بیان می‌شوند. این تفاوت باعث می‌شود که نتوان زمان‌های ساختارهای شرطی انگلیسی را به زمان‌هایی شبیه در فارسی ترجمه کرد. هدف از این مقاله این است که ببینیم مترجمی فارسی‌دان مثل عبدالله کوثری ساختارهای شرطی انگلیسی را چگونه به فارسی ترجمه می‌کند و آیا از بررسی کار ایشان می‌توان به الگویی کلی برای آموزش ترجمه ساختارهای شرطی انگلیسی دست یافت.

در زبان فارسی جمله‌های شرطی را زیرمجموعه جملات مرکب می‌دانند که متشکل از جمله پایه و پیروست و «اگر جمله پیرو با مفهوم شرط همراه باشد، آن را جمله شرط و جمله پایه را که با آن می‌آید جمله جزای شرط و یا جواب شرط می‌نامند» (انوری و گیوی، ۱۳۸۶: ۳۱۶). اما در زبان فارسی، برخلاف انگلیسی، بر سر انواع جملات شرطی توافق نظر وجود ندارد و دست‌نویسان مختلف این جملات را به طرق مختلف دسته‌بندی کرده‌اند. برای مثال وحیدیان کامکار (۱۳۶۴)، جملات شرطی را بر اساس هدف شرط به سه دسته محتمل، محال و شرط ساده تقسیم می‌کند و می‌گوید در حالت محال زمان فعل در پایه و پیرو ماضی استمراری یا ماضی بعید است: *اگر امروز می‌آمد، با هم صحبت می‌کردیم.* در حالت محتمل بند شرط با فعل ماضی نقلی، ماضی بعید و حتی آینده می‌آید و پایه با ماضی نقلی می‌آید: *اگر سارا آمده است، حتماً مادرش را هم با خودش آورده است.* در شرط ساده، فعل پیرو در وجه اخباری است.

آنچه مسلم است این است که در جملات شرطی فارسی از وجه التزامی، اخباری، ماضی استمراری و بعید و زمان آینده با توجه به میزان احتمال و حقیقی بودن شرط استفاده می‌شود. با توجه به تنوع ساختارهای زمانی در جملات شرطی فارسی، برآن شدیم تا بینیم جملات شرطی انگلیسی را که ساختارهای زمانی معین و قابل پیش‌بینی دارد چگونه می‌توان به جملات شرطی مناسب در فارسی ترجمه کرد. مبنای این پژوهش را یکی از ترجمه‌های مترجم سرشناس عبدالله کوثری قرار دادیم: *جنگ آخرالزمان*. روش کار به این صورت بود که نخست کلیه جملات شرطی متن انگلیسی را استخراج و دسته‌بندی کردیم و سپس این جملات را با ترجمه‌هایشان مقابله کردیم تا بینیم به چه الگوی ثابتی می‌توان دست یافت.

در اصل انگلیسی این کتاب ۲۹۴ جمله شرطی پیدا کردیم که با if و کلمات هم‌معنی آن بیان شده بودند. میزان انواع جمله‌های شرطی در این کتاب براساس دسته‌بندی جملات شرطی در انگلیسی به شرح زیر است:

شرطی نوع صفر: ۵۹؛ شرطی نوع اول: ۱۰۷؛ شرطی نوع دوم: ۵۱؛ شرطی نوع سوم: ۲۵؛ شرطی ترکیبی: ۲۲؛ شرطی با کلماتی به غیر از if: ۱۰؛ شرطی‌هایی که کوثری بدون استفاده از «اگر» ترجمه کرده است: ۲۰
در ادامه به شرح ترجمه این جملات می‌پردازیم.

شرطی نوع صفر: این نوع جملات شرطی برای بیان حقایق علمی یا حقایق از منظر گوینده (و لذا تکرارپذیر) به کار می‌روند. ساختار این نوع جملات عبارت است از:
If ... + present tense... + present tense
در ترجمه این نوع جملات شرطی، کوثری معمولاً از ساختار اگر ... + مضارع التزامی ... + مضارع اخباری استفاده کرده است:

All virtues are compatible if reason rather than faith is the axis of life.
همهٔ خصائل نیک آدم‌ها با هم سازگارند، به شرطی که خرد به جای ایمان محور زندگی باشد.

If you don't have a fatherland, you're an orphan.
آدم اگر وطن نداشته باشد یتیم است.

شرطی نوع اول: برای پیدا کردن این نوع شرطی همه جمله‌های انگلیسی کتاب را که ساختار If ... + present tense... + will/shall داشتند جستجو کردیم. کوثری در ترجمه این نوع جمله شرطی بیشتر از وجه مضارع التزامی^۱ در بند شرط و از وجه مضارع اخباری^۲ در بند جواب شرط استفاده کرده است. به نمونه‌های زیر دقت کنید:

اگر ... + مضارع التزامی ... + مضارع اخباری

If he positions himself in the rear his men may lose courage.

اگر عقب بکشد، افراد ته دلشان خالی می‌شود.

If that business in Canudos continues, Luiz Viana's government will be plunged into crisis and sooner or later the federal forces will step in.

اگر این ماجرای کانودوس ادامه پیدا کند، حکومت لوییس ویانا گرفتار بحران می‌شود.

در چهار مورد هم از زمان آینده در جواب شرط استفاده کرده است؛ یعنی به جای will، «خواهد» آورده است:

اگر ... + مضارع التزامی ... + آینده

If they take any of these streets, in a matter of minutes they will reach São Pedro or Campo Grande, the heart of Belo Monte, and will be able to launch an attack on Santo Antônio, the Temple of the Blessed Jesus, and the Sanctuary.

اگر هریک از این خیابان‌ها را بگیرند، در چشم به هم زدن به سائوپدرو یا کامپو گراندو مرکز بلو مونته، می‌رسند و از آنجا قادر خواهند بود به ساتو آنتونیو و معبد مسیح مقدس و خلوت‌خانه حمله کنند.

گاهی هم در هر دو بند از مضارع اخباری استفاده کرده است:

اگر ... + مضارع اخباری ... + مضارع اخباری

If you want to see the baron, he'll receive you this minute.

^۱ مضارع التزامی = ب+بن مضارع+شناسه های مضارع؛ گاه این فعل بدون پیشوند «ب» می‌آید.
^۲ مضارع اخباری = می+بن مضارع+شناسه های مضارع

اگر می‌خواهی بارون را ببینی، همین حالا می‌بیندت.

شرطی نوع دوم: برای پیدا کردن این نوع جمله شرطی، همه جمله‌های کتاب را که ساختار $If \dots + past \text{ tense} \dots + would$ داشتند جستجو کردیم. کوثری در ترجمه این جملات از دو ساختار زیاد استفاده کرده است: یکی اینکه در هر دو بند شرط و جواب شرط از ماضی استمراری^۳ استفاده کرده (بیشتر جمله‌های شرطی نوع دوم با همین الگو ترجمه شده‌اند) و دیگر اینکه در بند شرط از ماضی ساده و در بند جواب شرط از ماضی استمراری استفاده کرده است (۱۵ مورد).

اگر $\dots + ماضی استمراری \dots + ماضی استمراری$:

If they went on with him they might end up in jail or die like their five brothers who were now in the presence of the Father.

اگر با او می‌رفتند، احتمالاً کارشان به زندان می‌کشید یا مثل آن برادرانی که دیگر در حضور خداوند بودند، کشته می‌شدند.

If they noticed, they, too, would be paralyzed by fear and the entire structure devoted to caring for the Counselor would collapse.

اگر بو می‌بردند، خودشان هم پاک فلج می‌شدند و کل این مجموعه‌ای که برای پرستاری از مرشد درست شده بود از هم می‌پاشید.

اگر $\dots + ماضی ساده \dots + ماضی استمراری$:

If there was heavy gunfire, hours would go by before they could be brought to the clinics.

اگر گلوله‌باران سنگین بود، ساعت‌ها طول می‌کشید تا آنها را به درمانگاه‌ها ... برسانند.

If I were that sure, I wouldn't be afraid either.

اگر آنقدر مطمئن بودم، آنقدر نمی‌ترسیدم.

در یک مورد هم از ماضی ساده در هر دو بند استفاده کرده است:

^۳ ماضی استمراری = می + ماضی ساده

... this must not be true, since, if it were, he would not be here in Queimadas.

... اگر اینجور بود او اینجا در اوکیماداس نبود.

به نظر می‌رسد کوثری هروقت در جمله شرطی نوع دوم فعل to be به کاررفته، در ترجمه آن از ماضی ساده استفاده کرده و در غیر اینصورت از ماضی استمراری.

شرطی نوع سوم: با جستجوی الگوی

If ... + past perfect ... + would/could/might + perfect

تعداد ۲۵ جمله شرطی نوع سوم در متن انگلیسی مشخص شد. کوثری نیمی از این جمله‌ها را با استفاده از ماضی استمراری در هر دو بند ترجمه کرده است:

اگر ... + ماضی استمراری... + ماضی استمراری:

If he had known that the man was an ex-bandit it might have been easier to talk with him.

اگر می‌دانست طرف سابقاً راهزن بوده، راحت‌تر باهاش صحبت می‌کرد.

He is imagining what the Counselor would have felt, said, if he had seen that flag fluttering up there.

پیش خود حدس می‌زد که مرشد چه احساسی می‌داشت و چه می‌گفت اگر پرپرزدن آن پرچم را در آن بالا می‌دید.

در سه مورد از الگوی اگر ... + ماضی ساده... + ماضی استمراری استفاده کرده:

If it had been you, you wouldn't have come to defend your wife.

اگر تو جای من بودی نمی‌آمدی تا از زنت محافظت کنی.

If I'd had the least influence on them, they wouldn't have destroyed Calumbi.

اگر من کمترین نفوذی در آنها داشتم، کالومبی را آتش نمی‌زدند.

از عکس این الگو هم در دو مورد استفاده کرده است:

اگر ... + ماضی استمراری... + ماضی ساده

It would have been better if he'd told his story publicly, in person.

اگر این ماجرا را شخصاً جلوی مردم نمی گفت بهتر بود.

از الگوی اگر ... + ماضی بعید ... + ماضی بعید هم در دو مورد استفاده کرده است:

If I'd finished him off there in Ipujará I'd have offended you,"

اگر کلک طرف را کنده بودم، حق تو پامال شده بود.

کوثری برای ترجمه شرطی نوع سوم ماضی بعید را در ترکیب با ماضی استمراری و همینطور ماضی ساده هم به کار برده است:

We would already have lost it if the second column hadn't arrived to reinforce us when they ambushed us in these hills."

اگر ستون دوم وقتی اینها از تپه‌ها حمله می کردند به دادمان نرسیده بود، کارمان تا حالا تمام بود. (بعید + ماضی ساده)

Would his lot have been different if he had managed to speak with him?

آیا اگر توانسته بود با او حرف بزند، وضعیتش طور دیگری می بود؟ (بعید + ماضی استمراری)

شرطی ترکیبی: جملات شرطی ترکیبی جملاتی است که از ترکیب نوع دوم و سوم (مثال اول) و ترکیب نوع اول و سوم (مثال دوم) ساخته می شوند:

1. If you hadn't woken me up in the middle of the night, I wouldn't feel so tired now.
2. If you know London so well, you shouldn't have got lost.

در متن انگلیسی، ۲۲ مورد جمله شرطی ترکیبی نوع دوم و سوم و نوع اول و سوم پیدا شد. کوثری از الگوی خاصی برای ترجمه این جمله‌ها تبعیت نکرده است. ایشان از ماضی استمراری در هر دو بند، یا ماضی بعید و ساده، و حتی از مضارع التزامی و اخباری استفاده کرده‌اند. به نمونه‌هایی از این ترجمه‌ها توجه کنید:

Snakes, tarantulas, cougars would be friends of man, as it would be now if Adam had not been driven out of Paradise.

مار و رطیل و یوز با آدم رفاقت می کردند، درست همانطور که اگر آدم از بهشت رانده نمی شد، همین الان هم مونس آدم بودند.

I would have killed myself before this if God didn't forbid it, if it wasn't a sin.

اگر خدا خودکشی را منع نکرده بود، اگر گناه نبود، تا حالا خودم را کشته بودم.

I doubt that he would have been of any use to us, even if our war with Epaminondas goes on..."

در اینکه به دردمان می‌خورد تردید دارم، حتی اگر دعوی ما با اپامینوداس ادامه پیدا کند.

از ۲۹۴ جمله شرطی که در این کتاب بود، آقای کوثری ۲۰ مورد را بدون به‌کاربردن «اگر» ترجمه کرده‌اند و به‌جای آن بیشتر از «(حالا) که / اینکه» و گاهی هم از «وقتی» استفاده کرده‌اند:

Do you think the baron would like it if Rufino helps the thieves who stole his ranch from him?"

فکر می‌کنید بارون خوشش می‌آید از اینکه روفینو به دزدهایی کمک کند که مزرعه‌اش را ازش دزدیده‌اند؟

It wouldn't be right if they captured everyone on account of your sneezes.

درست نیست که به خاطر عطسه تو اینها گیر بیفتند.

But how to get away if they had forbidden him to leave?

اما حالا که بیرون رفتن را قدغن کرده بودند، چطور می‌توانست فرار کند؟

If he eats, he's happy, and if he doesn't, he's sad," he thought.

وقتی چیزی بخورد خوشحال است، وقتی نمی‌خورد غمگین است.

در ۲۸ جمله هم که «(if)» به کار نرفته بوده، اما معنای «اگر» به طور ضمنی از آن برداشت می‌شده است، آقای کوثری در ترجمه «اگر» را به کار برده‌اند:

...the battle might take you by surprise, out in the open, with no protection, Father.

پدر، اگر این جور بی هیچ حفاظی بیرون بیاید، ممکن است ناغافل صدمه‌ای ببیند.

That men who were once irreconcilable enemies are now marching together is the work of the Father, up there in heaven, and of the Counselor, here below.

اگر این مردان که زمانی با هم کاردوینیر بوده‌اند امروز در کنار هم گام برمی‌دارند از معجزه پدر آسمانی و مرشد است.

نتیجه‌گیری:

بررسی ترجمه‌های جمله‌های شرطی از انگلیسی به فارسی نشان داد که ساختار جملات شرطی در فارسی برخلاف انگلیسی چندان ثابت و قابل پیش‌بینی نیست و فارسی انعطاف بیشتری برای استفاده از زمانهای مختلف نشان می‌دهد. معنی این حرف این است که نمی‌توان در ترجمه ساختارهای شرطی انگلیسی از ساختارهایی استفاده کرد که از نظر صورت شبیه ساختارهای انگلیسی باشند. ولی بررسی کار مترجمی فارسی‌دان مثل کوثری این فایده را دارد که گزینه‌هایی احتمالی پیش روی ما می‌گذارد. تصور بر این است که کوثری در ترجمه این جملات زمان دو جمله پایه و پیرو در جمله انگلیسی را به‌طور صوری به فارسی منتقل نکرده بلکه سعی کرده بر اساس درک شمی که از دستور زبان فارسی دارد جملاتی شرطی متناسب با معنی و بافت جمله بنویسد. از این رو دانشجوی ترجمه با پیروی از چنین الگویی می‌تواند به ساختار جملات شرطی فارسی نزدیک شود.

منابع

- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن. (۱۳۸۶). *دستور زبان فارسی ۲*. تهران: فاطمی.
بارگاس یوسا، ماریو. (۱۳۷۸). *جنگ آخرالزمان*. ترجمه عبدالله کوثری. تهران: آگاه.
بقایی، سیده عاطفه، نغزگوی کهن، مهرداد. (۱۳۴۸). *زمان دستوری جهان‌های ممکن ساخت شرطی در زبان فارسی معاصر*. *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*: doi: 10.22124/plid.2019.10662.1285

Eastwood, J. (1996). *Oxford Guide to English Grammar*. New York: Oxford University Press.

Frank, M. (2007). *Modern English II*. New Jersey: Prentice Hall.

Vargas Llosa, M. (2008). *The War of the End of the World*. Helen Lane (Trns.). New York: Picador.